

О.М. Дікова-Фаворська,
канд. соц. наук, доцент

О.М. Dikova-Favors'ka,
Candidate of Sociol. Sci., Ass. Prof.

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛЮ ЖИТТЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Abstract. The specificity of the life style of persons with particular demands (disability) is analyzed. The conclusions are based on the results of interviews with members of families, where a child-invalid is brought up, and with student-invalids.

Побудова демократичного суспільства, що задекларовано на всіх рівнях влади, передбачає створення умов для самореалізації та самоактуалізації особистості як головної цінності цього суспільства.

Проте в державі існує соціальна група, яка не може насолоджуватися повноцінним життям через хворобу або дефекти організму, а має пристосовуватися до того стилю життя, який пропонує їй суспільство "здорових людей". Мова йде про особливу соціальну групу людей з функціональними обмеженнями здоров'я. Тому надзвичайно актуальним виявляється вивчення особливостей стилю життя людей з інвалідністю.

Під *способом життя* розуміємо стереотипи поведінки, традиції, які визначають взаємозалежність між індивідом і оточенням. Спосіб життя – це характерна часова, конкретно-історична категорія, бо стосується окремих груп і навіть поколінь. Так, окремо можна розглядати спосіб життя військових, ув'язнених, студентів, представників богеми; проте нас цікавить спосіб життя конкретної соціальної групи осіб з особливими потребами, тобто інвалідів.

Важливими складовими способу життя є *якість* і стиль життя. Перша передбачає не тільки зміст і рівень якості харчування, умов проживання, оздоровлення, споживання медичних послуг, а й можливості задоволення духовних потреб людини. *Стиль життя* враховує певні комунікаційні моделі, статус спілкування; а рівень статків, як певний символ, виводить індивіда на відповідний статусно-рольовий щабель суспільства.

Отже, індивідуалізація стилю поведінки презентується в манерах особистості, смаках, звичках та стійких рисах. Альфред Шюц тлумачить стиль життя як прояв індивідуальної цілісності особистості, що активно прагне досконалості [1]. Це поняття він використовує також для позначення сукупності захисних стратегій та компенсаторних прийомів, які застосовує суб'єкт у відповідь на вплив з боку найближчого соціального оточення.

Проблему стилю життя осіб з фізичними обмеженнями здоров'я важливо розглядати як особливу інтегральну характеристику, як своєрідний поведінковий

прояв людини. У цьому контексті цікавими є праці Г. Олпорта, У. Корнера, Г. Роршаха, які пов'язують формальні ознаки стилю життя з різноманітними діями індивідів.

Розгляд індивідуального стилю життя осіб з фізичними обмеженнями здоров'я можливий через систему засобів оптимальної діяльності. У цьому плані дуже важливо акцентувати увагу на *адаптивній функції стилю*, де виокремлюються дві складові – психофізична та фізична.

Цей напрям представлений науковими розробками про стиль спілкування (В. Мерлін), стиль активності (Б. Вяткін), стиль саморегуляції (В. Морсанова), стиль самореалізації діяльності (О. Андрос) та інші [2].

На думку Н.В. Паніної, стиль життя треба розглядати як індивідуально-особистісну форму прояву типового, як своєрідний відбиток мікросередовища, в якому розгортається життєдіяльність особистості. У такому контексті реалізується *діяльнісний принцип* розуміння стилю життя, життєдіяльності, життєвої програми, життєвого плану, активної життєвої позиції особистості [3].

Стиль життя, за М. Вебером, представлений як фактор інтеграції. Статусні групи є носіями певних конвенцій, що проявляють себе в стилях життя [7]. П. Бурд'є розглядає цей феномен через залежність культури і панування економічної нерівності. Він визначає, що у зв'язку із цим різні стилі життя виявляють різну класову приналежність [6]. О.Г. Здравомислов трактує спосіб життя як стійкий спосіб відтворення й задоволення соціальних потреб [5, с. 137]. Р. Краснов характеризує стиль як соціально-культурний ступінь і спосіб задоволення потреб і реалізації прагнень; при цьому він підкреслює, що це здійснюється за допомогою можливостей і прерогатив, які випливають із соціального статусу особи [4].

Отже, поняття "*стиль життя*" охоплює різні форми взаємодії осіб, в яких реалізується система цінностей життя, мотивів дії, потреб та інтересів, а також статусно-рольовий набір і структурні можливості. Це дозволяє досліджувати життєдіяльність, а в нашому випадку – життя осіб з фізичними обмеженнями здоров'я, у всіх його проявах.

Вивчення життєвих стилів передбачає аналіз умов життя, що характеризується зростаючою статусною неоднорідністю, особливо у випадку з людьми з фізичними обмеженнями здоров'я. Життєвий стиль у такому випадку виступає принципом інтеграції і "відчуження" водночас.

Для повноцінного стилю життя людина з фізичними обмеженнями здоров'я має здійснювати, згідно з Т. Парсонсом, чотири функціональних дії: адаптацію, цілесюгнення, інтеграцію та утримання зв'язків. Так, *адаптація* передбачає створення економічного середовища, яке має забезпечити необхідний мінімум матеріальних благ. *Цілесюгнення* слугує задоволенню потреби у соціальній активності. *Інтеграція* здійснюється за допомогою правових механізмів і зменшує ступінь напруженості та запобігає соціальним конфліктам. Збереження суспільних цінностей здійснюється функцією *утримання зв'язків*.

Система показників стилю життя спрямована на оцінку реальної поведінки людей. Вона має включати два типи показників:

- *об'єктивний (реальний)*, який характеризує реальну поведінку людей;
- *суб'єктивний (ідеальний)*, який відображає представлені знання про зразки поведінки.

З метою дослідження особливостей стилю життя людей з інвалідністю автором було здійснено опитування методом інтерв'ю членів сімей, у яких проживає молода людина з інвалідністю, кількість опитаних сімей склала 30. Проведене дослідження дає змогу окреслити реальну життєву ситуацію молодих інвалідів та їхніх сімей, виявити специфіку їх життєдіяльності.

Сценарій інтерв'ю було сфокусовано на можливостях реалізації потреб за класифікацією А. Маслоу. Задоволення *вітальних потреб* (потреби в їжі, диханні, фізичних рухах, одязі, житлі, відпочинку) опитаної категорії надзвичайно обмежено через фінансову скруту та непристосованість житлових умов для людини з інвалідністю. Це підтверджується такими висловлюваннями: "Гроші, що отримую на сина і на себе по догляду за ним складають приблизно 550 грн.; цього абсолютно не вистачає"; "Грошей отримуємо дуже мало, дуже потребуємо допомоги"; "Всю зиму на вулицю не виходимо, бо важко одній сина вивести на собі з верхнього поверху"; "Не можемо спуститися на ліфті з коляскою. Зимою взагалі не виходимо на вулицю" та ін.

Екзистенціальні потреби також надзвичайно складно реалізувати, тому що, на думку опитаних, покращити своє здоров'я або видужати неможливо: "Живу, щоб не вмерти, немає ніякої надії, лікарі безсилі, тому що не можу купити необхідне". Медичне обслуговування, що гарантується державою, – безкоштовне, проте малоефективне; а ліки та процедури, що здатні забезпечити якісний результат, виявляються недоступними, тому що потребують значних фінансових вкладень. Щодо економічної стабільності осіб з фізичними обмеженнями здоров'я, то ця позиція взагалі є вкрай слабкою. Перспективи працевлаштування інвалідів, збільшення матеріальних виплат для осіб з обмеженнями здоров'я є, скоріше, бажаними, ніж здійсненними: "Дуже хотілось би влаштуватись на роботу або працювати дома, куди не звертаємося, всюди дивуються і відмовляють".

Задоволення *соціальних потреб*, що, в першу чергу, відбувається через комунікацію, розвиток дружніх стосунків, участь у формальних та неформальних організаціях, за оцінками опитаних, є найбільш проблематичним.

При аналізі відповідей респондентів виокремлюються дві складові цього процесу:

- *неадекватне сприйняття* людини з фізичними обмеженнями здоров'я, особливо маркованою хворобою, з боку здорових людей. Ця реакція коливається від страху і жалю до глузування та принижень: "Люди сприймають нас як щось дивне"; "На вулиці розглядають, зупиняються, дітям показують..."; "У двір дитину вивести не можемо – глузують".
- *значне звуження кола спілкування*, що пов'язано з об'єктивними причинами і обмежується членами сім'ї, сусідами та близькими людьми родини, а це не завжди повноцінно задовольняє потребу у спілкуванні молодої людини: "Моє спілкування – це моя родина"; "Крім батьків та сусідів, нікого не бачу"; "Друзів немає, тільки мама".

Сучасний світ пропонує нові комунікаційні можливості, які надзвичайно актуальні для досліджуваної групи. Це *інтернет-спілкування*. Молоді люди, які мають фізичні обмеження, використовують новітні технології, за наявності комп'ютера, дуже активно. Це дозволяє інвалідам розширювати власний кругозір, знаходити нових друзів, здійснювати віртуальні подорожі, долучатись до обговорень нагальних соціальних проблем тощо. Безумовно, це нові можливості для людей з фізичними обмеженнями здоров'я, проте кількість тих інвалідів, котрі мають комп'ютер, дуже незначна.

Як засвідчують результати інтерв'ювання, задоволення *потреб в оцінці, в престижі, в самоактуалізації* шляхом опанування престижною професією, набуття нового статусу, яке передбачає економічну незалежність, перехід від статусу "державного утриманця" в статус самодостатньої людини, що прагне жити і живе повноцінним життям. Свої очікування інваліди висловлюють наступним чином: "Звичайні люди у суспільстві вважають, що ми слабші та гірші за них. Можливо, ми дійсно слабші за них фізично та інтелектуально, але ми – не гірші"; "Був момент, що я намагалася переконати навколишній світ у цьому, але потім вирішила, що я на це не витратиму свої сили, а буду досягати хай не великих, але висот. Я закінчила школу, зараз отримую вищу освіту, потім піду працювати, а з часом – і особисте життя буде в квітах та цукерках"; "Особисто мені ввійти в повноцінне суспільне життя нічого не заважає, але ось суспільству прийняти нас, таких, як ми є, заважають "ярлики", які вони ж самі на нас повісили"; "Напевно, для того, щоб люди, які живуть навколо нас, змінили свою думку та почали ставитися до нас, як до рівних, потрібно якесь глобальне диво, яке переверне світ догори ногами".

Отже, можна зробити висновок, що людина з фізичними обмеженнями в Україні має стиль життя, який не можна вважати комфортним: екстремальна бідність, коли "грошей ні на що не вистачає", обмежене спілкування ("Спілкуюсь тільки в родині."), відсутність життєвих перспектив через недостатність освіти, в тому числі – вищої ("Дуже хочу навчатися, але не знаю, як зробити це реально."), недоступність гідного працевлаштування ("Роботодавці нас бояться, не довіряють."). До цього треба ще враховувати не досить толерантне ставлення оточення до людей з інвалідністю.

Зрозуміло, що рівень розвиненості суспільства залежить від рівня комфортності життя дітей, літніх людей та людей з фізичними обмеженнями здоров'я. В Україні це може стати можливим за наявності таких умов:

- кардинальних змін у соціальній політиці держави, яка має перейти від компенсаційної моделі до *моделі інтеграційної*;
- активізації створення мережі *інтегрованих центрів для реалізації комунікаційних потреб* інвалідів і здорових людей;
- розширення системи навчальних закладів *інклюзивної освіти*, в тому числі – вищої, що допоможе задовольнити потреби у самоактуалізації та самореалізації людей з особливими потребами;
- набуття доброякісної освіти, престижної спеціальності вирішить питання *працевлаштування інвалідів*, забезпечить гідне існування та економічну незалежність цієї особливої соціальної групи в умовах конкуренції на ринку праці.

-
1. *Шюц А., Лукман Т.* Структури життєсвіту / А. Шюц, Т. Лукман. – К. : Укр. центр духовної культури, 2004. – 560 с.
  2. *Швалб Ю.* Психологічні критерії визначення стилю життя / Ю. Швалб // Соціальна психологія. – 2003. – № 2. – С. 25–29.
  3. *Панина Н. В.* Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально психологическое состояние в условиях тотальной аномии / Н. В. Панина // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2001. – №1. – С. 5–26.
  4. *Краснов Р.* Понятие стиля жизни в социологии культуры. Цели, задачи и теоретические основы исследования рекламы, потребительского поведения и стилей жизни. Гл. 1 / Р. Краснов // Реклама, потребление и стили жизни студентов : учеб. исслед. – 1998–1999. – С. 27–28.
  5. *Здравомыслов А.Г.* Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат. – 1986. – 221 с.
  6. *Бурдые П.* Структура, габитус, практика / П. Бурдые // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т 1. – № 2.
  7. *Вебер М.* Основные понятия стратификации / М. Вебер // Социол. исслед. – 1994. – № 5.